

Dvacet let svobody od komunismu, dvacet let svobody k čemu?

28. září 2009

The English College in Prague

Kryštof Vosátka

Nuda na Zemi

Přemítaje v pravém adolescentním duchu nad otázkou světa, člověka a všeho, nelze si nepovšimnout všeprostopujících paradoxů bytí. Málokteré jiné slovo než paradox dokáže plně vystihnout absurditu éry, pro kterou jako by už v dějinách nebylo místo. Je to jev patrný po celém světě, ale právě příklad naší země ho ilustruje téměř dokonale. Vzduch je prosycen nenaplněností, jejíž příčina je natolik abstraktní, že si ji raději ani nepřipouštíme. Tato zvláštní neúplnost existence je totiž výsledkem kombinace mnoha dost možná nevyhnutelných okolností, vnitřních i vnějších, které po pádu totality začaly český národ ovlivňovat.

Jedním z pocitů, které charakterizují většinu porevolučních časů, je zklamání a deziluze; hořkost poznání, že sen o nádheře změny byl značně zidealizovaný. Přestože bylo toto zklamání v podstatě nutné, pachut' zanechaná v ústech národa po odeznění revoluční euforie je stále cítit. Po okamžiku umanutého národního odhodlání začal pod tíhou údělu pomalu uhasínat zápal pro společný cíl a poznatek, že reinkarnace důstojné společnosti nebude trvat měsíce, ale desetiletí, uvedl národ do dlouhé revoluční kocoviny. Je však až zarážející, za jak krátkou dobu zevšedněl mír a zevšedněla i vymodlená svoboda. Volnost ve všech aspektech života se jakoby mimochodem zařadila do každodennosti; s fanfárou, ale bez přijetí odpovědnosti s ní související.

Ti, kteří dosud nasazovali kariéry, zdraví i životy za boj proti systému, se poskládali do politické hierarchie systému nového, zářivého, celofánem obaleného a české země se slunily v odlesku kouzelného slůvka demokracie. Obdivuhodnou statečností lidí, kteří na sebe vzali úkol vystavení základů nové společnosti, zčásti zastínila obrovská kolektivní vina a ještě větší křivda: rány, které se zacelují po generace. Velkorysé rozhodnutí upřednostnit odpuštění před potrestáním situaci

zvláštním způsobem zkomplikovalo. Dnes se dá tento krok snadno odsoudit jako naivní, jenže po životech strávených ve špíně nedůstojnosti a schválnosti se musela nutně projevit veliká touha po lidskosti a morální čistotě. Můžeme jen spekulovat, co by bývalo přineslo nasycení hladu po odplatě, ale mladou, křehkou demokracii by jistě nepodpořilo a mohlo se snadno zvrhnout v zoufalou občanskou válku. Nicméně důsledkem je, že nevyčištěné rány byly pod barevnými náplastmi ponechány zánětu a zápach křivdy se s větrem vrací. Do mozku hlodá nepříjemná otázka, zda nebyly odpuštění a nabídka čistého štítu až příliš velkorysé. Příčí se zdravému rozumu, že ti, kdo s chutí nelidsky zbili studenty ověšené květinami, teď mohou zastávat jakoukoli veřejnou funkci. Je nezpochybnitelné, že pomsta jen rozdmýchává oheň nenávisti, ale lze bezcharakternost opravdu léčit zapomenutím a popřením osobní odpovědnosti? Funguje "křest lidskostí" a plošné odpuštění zrady člověčenství i v ateistické, oportunní české společnosti?

Fascinující však nejsou tyto události samotné, nýbrž v kontextu toho, co následovalo a následuje. S odstupem času se člověk neubrání rezignovanému pousmání se nad "českostí" přechodu. Ve stínu revoluční euforie nastalo urychlené zametení minulosti pod koberec a zbrklé překabátění bývalých veksláků, kolaborantů a bezpáteřních výhodářů všeho druhu. Hlavně zničit stopy, zdvihnout svazek klíčů nad hlavu, zatřepat s ním a balancující na vlně nadšení rychle vymyslet, jak si zajistit teplé místo v nové době. Navíc náhlý a nečekaně hladký převrat zanechal velmi specifickou skupinu lidí jaksí bez smyslu: disidenti, kteří mnohdy postavili svůj život na boji proti útlaku totality, byli najednou bez nepřítele. Po desetiletích ponížení a strachu jim po tváři skotačila radost konečného naplnění, ale se svobodou přišla i určitá dezorientace z nového řádu. Po pádu Sovětského svazu vlastně celý vyspělý svět ztratil podstatného nepřítele a nastalá absence globálního antagonismu zastihla

generace odchované ve studené válce nepřipravené. Porážka utlačovatele zanechala český národ v jeho nahotě, napospas hrůznému potvrzení toho, co se mnozí báli si připustit: že tento tyran byl z velké míry v nás samotných. Přes hořkost křivdy nezbylo než přijmout vysněný kapitalismus a ve stále rostoucím blahobytu stavět malou, obyčejnou, demokratickou republiku.

Jenže jako naschvál vyšlo najevo, že ani vymodlená demokracie není rájem bílých pláží a čokoládových fontán. Postupně se vloudilo poznání, že i idealizovaná Amerika má daleko do meritokracie a země šťastných duší. Bushovská mizérie ještě podtrhla zklamání nastoupivší po první, dechberoucí zkušenosti se Západem. Nastolili jsme znovu kapitalismus, ale stálo to hodně spálených prstů, než neviditelná ruka trhu začala alespoň zčásti pracovat tak, jak si to Adam Smith představoval. Poté si nás našel největší paradox prosperující společnosti: ve vybojované svobodě a volném trhu se vytratila naléhavost bytí, a realita začala splývat do neslané materialistické míchanice. Přišlo odhalení nepříjemné pravdy, že lidé v míru a blahobytu leniví a místo studia metafyziky raději přemítají o tom, zda koupit sprchovou hlavici masážní, či obyčejnou. Sny revoluce jsou rozmělněny ve spotřebním kolosu, který zamlžuje všechn smysl kromě donekonečna se opakující smyčky práce-nákupy-televize-práce. Je to paradox popsany už americkou generací beatu, zděšenou tváří lidstva, které v čase nasycení, míru a spokojenosti odevzdává smysl své existence do náruče konzumu. Co naplat, že Ginsberg nám o tom zakvílel už v padesátých letech; ta skutečnost stále zůstává nepochopitelnou. Pro bývalou zemi východního bloku je toto poznání ještě palčivější, neboť po odtržení se od plánované jednoduchosti a účelného potlačení jedinečnosti individuálního myšlení jako by se lidé jen přeskupili pod nový, stejně nesmyslný výmysl.

Život bez vnějšího nepřítele se projevuje přeskupením žebříčku hodnot a jeho relativizací. Zrušením zákazů a zpřístupněním knih zmizel adrenalin četby jako protestu; kvalitní literatura se stává jedním z ukazatelů dobrého vkusu spíš než symbolickým vyjádřením postoje. Ztráta aspektu zakázaného ovoce navíc nešťastně přispěla k zvláštnímu promísení kulturního braku se smysluplným uměním, a pochopitelně vyhrává to barevnější a uřvanější. Tím, že doba nevyžaduje ostré názory, se většina spokojuje s pohodlnou každodenní vlažností, která neuráží a neinspiruje. Vlastní, originální pohled není zapotřebí; v době adorace jednoduchosti před nás nebyvají stavěna rozhodnutí podstatná, proto se zaobíráme těmi malichernými. Společnost nejspíš není o mnoho krásnější ani prožranější než kdy jindy, ale kvůli absenci externího nepřítele se apel na základní lidskou slušnost stává vyšinutým donkichotstvím.

Zoufalost snilků podporuje poznání, že společnost nefunguje jako lidský organismus: prodělaná nemoc neznamená zajištěnou obranyschopnost. Jako komunitní imunita by samozřejmě měla sloužit paměť, která se však ukázala jako nepříliš spolehlivá služka. Jak jinak si lze vysvětlit, že po staletích poroby a naočkování hrůzou dvou totalit Češi stále nejsou odolní vůči politické demagogii? Nejenže politika jako taková se redukuje na duté výkřiky páchnoucí vitriolem; naši svobodně zvolení reprezentanti navíc už dávno nenosí na hlavách máslo, nýbrž celé mlékárny. Nejzoufalejší však je, že se vše děje za okázalé apatie občanů, kteří se distancují od vlastních volebních rozhodnutí. Ubíjející všeobecná atmosféra nudy a nezájmu je jako výsměch všem, kdo se kdy odvážili postavit se a promluvit v zájmu spravedlnosti a slušnosti. Opilí svobodou a s šedým zákalem materialismu jsme lhostejní - ze všech vybojovaných svobod jsme si vybrali tu nejpohodlnější: svobodu

k nepřemýšlení. Na dveře klepou slova undergroundu sedmdesátých let: "Jako včeličky, ty svině, jako včeličky, se půjdeme pást na květu světa."

V umění se realita bez nepřítele projevuje zvláštním způsobem. Dost možná je to i tím, že se umělci nacházejí v poněkud trapné situaci: pokud bylo vše od osmdesátých let pojmenováno jako postmoderní, nezbývá jim než si na štít s nepříjemným pocitem přebytečnosti dát nálepku "post-postmodernisté" a doufat, že někdo přijde s elegantnějším řešením. Češi jsou navíc v podivné situaci, kdy se čtyřicet let pracovalo na zlomení či vyhnání kohokoli, kdo jevil známky inteligence a nezávislého myšlení; revitalizace kulturního prostředí se tak ukazuje být velmi složitou. I proto teď náš jazyk nezažívá podobný výbuch kreativity jako v hrdosti první republiky, kdy mír umožnil nástup poetismu a avantgardy. Nepochopitelnost toho, že po uvolnění pout cenzury a represe nenastala exploze originality, doplňuje podivné tvůrčí ticho, jen občas narušené promyšlený filmem či skvělou divadelní inscenací. Kvalitní hudba, kinematografie, literatura i divadlo již nejsou živě diskutované, ať už veřejně jako za první republiky nebo potichu jako v paranoie komunismu; dějí se sice svobodně, ale mimo zájem většiny jako elitářský přežitek. Absurdní je také, že v této době, ideální k tvorbě dokumentů, projdou tyto kiny a policemi knihkupectví povětšinou bez povšimnutí. Jak smutné je poznání, že v míru a blahobytu lidé netouží po poezii, ale po laserové depilaci. Chci se ptát po villonsku *Où sont les Magors d'antan?*, avšak už před vyslovením otázky nevyhnutelná odpověď zazní v mysli "jako kus masa, když pleskne o zem": v prostředí bez bolesti nemají proč tvořit.

Americký esejist a myslitel Henry David Thoreau v předminulém století prohlásil (a posléze sám tvrdohlavě praktikoval), že ve společnosti, kde se děje bezpráví, je jediné místo pro slušného člověka ve vězení. Ale co když je zločinem

společnosti lhostejnost? Co když lidé ztrácí potřebu ptát se, potřebu dětské zvědavosti a celkově odmítají nutnost vlastního názoru? I já si hraji na otráveného intelektuála, který prosycen znechucením pokrytecky odsuzuje konzum, jehož je součástí. Slyším pohrdání Kerouaca tím, jak "v našich negativních, apokalyptických pózách shazujeme společnost, vyjmenováváje naše literární, politické či psychoanalytické důvody." Jinak než pokrytecky však nelze vyjádřit pocit zlosti z rozplizlosti krásného života. Jinak než pokrytecky si nejde povzdechnout nad tím, že jsme svobodu jen přidali na seznam věcí, které máme, a přitom jsme zapomněli osvobodit ducha. Už skoro neznáme čistou radost z žití, kterou právě Kerouac popisoval, a spokojujeme se s budováním kapitalismu s lidskou tváří. Jsme vycpáni a obaleni falešnou růžovou vatou, sladkou v ústech a důkladně zalepující všechny smysly; z vlastní vůle žijeme v době existenciálního paradoxu. Setřásli jsme snad orwellovskou šed' komunismu, jen abychom znuděni a bez jiskry v očích nasedli na hřbet všemocné vědy a vydali se ve jménu blahoslavené jednoduchosti vstříc Huxleyho překrásnému novému světu?

Zdroje:

V eseji jsou použity citace, parafráze nebo zmínky těchto děl:

Douglas Adams: "Stopařův průvodce po galaxii" (*Hitchhiker's Guide to the Galaxy*, 1979)

Allen Ginsberg: "Kvílení" (*Howl*, 1956)

Joseph Heller: "Hlava 22" (*Catch-22*, 1961)

Aldous Huxley: "Překrásný nový svět" (*Brave New World*, 1932)

Ivan M. Jirous: *Magorův ranní zpěv*, v samizdatu 1975

Josef Kainar: *Nové mýty*, 1946

Jack Kerouac: "Na cestě" (*On the Road*, 1953)

George Orwell: "1984" (*Nineteen Eighty-Four*, 1949)

Adam Smith: "Bohatství národů" (*Wealth of Nations*, 1776)

Henry David Thoreau: "Občanská neposlušnost" (*Civil Disobedience*, 1854)

François Villon: "Balada o dámách někdejší doby" (*Balade des dames du temps jadis*, 15. století)